

המפגש הראשון בין אליהו לאלישע

מל"א י"ט, יט וַיֵּלֶךְ מֶשֶׁם וַיִּמְצָא אֶת אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפָט
וְהוּא חָרַשׁ שָׁנִים עֶשֶׂר צָמְדִים לִפְנֵי וְהוּא בְּשָׁנִים הָעֶשֶׂר
וַיַּעֲבֹר אֵלָיו וַיִּשְׁלַךְ אֲדָרְתוֹ אֵלָיו.
כ וַיַּעֲזֹב אֶת הַבֶּקֶר וַיֵּרֶךְ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ
וַיֹּאמֶר: אֶשְׁקָה נָא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֶלְכָה אַחֲרָיֶךָ
וַיֹּאמֶר לוֹ: לֵךְ שׁוּב כִּי מָה עָשִׂיתִי לָךְ.
כא וַיָּשֶׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת צָמְד הַבֶּקֶר וַיִּזְבַּחַהוּ
וַיִּבְכְּלִי הַבֶּקֶר בְּשָׁלֶם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעֵם וַיֹּאכְלוּ
וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ וַיִּשְׁרָתְהוּ.

שתי פנים לתיאור מפגשם הראשון של אליהו ואלישע: מחד, חותם תיאור זה את הסיפור שבפרק י"ט על אליהו בהר חורב, ובו נסגר מעגל הסיפור בחזרתו של אליהו אל ארצו ואל עמו, ובנטילתו את אלישע כמשרתו חלף נערו שאותו הניח בבאר שבע. מן ההיבט הזה נידון מפגשם של אליהו ואלישע בעיונינו לפרק י"ט "אליהו בהר חורב".¹ מאידך גיסא, מפגש ראשון זה בין הנביא העומד לפני סיום תפקידו לבין מי שעתיד לרשת את מקומו כנביא בישראל, הוא מפגש המסמן פתיחה של תקופה חדשה: תקופת נבואתו של אלישע. לא על עצמו בלבד יצא תיאור המפגש הזה ללמד, אלא על שורשם של ההבדלים העמוקים בין שני הנביאים השונים כל כך איש מרעהו. כבבואה משתקפים עברו של אליהו ועתידו של אלישע במפגשם הראשון הזה. על כן כל פרט בתיאור הקצר הוא רב ערך לשם הבנת היחס בין שני האישים ובין שתי התקופות, תקופת נבואתו של אליהו וזו של אלישע.

¹ מגדים כא, טבת תשנ"ד. הדיון במפגשם של אליהו ואלישע כחותם הסיפור כולו מצוי הן בעיון הראשון 'מבנה הסיפור' (עמ' 62-63) והן בעיון האחרון, עיון יד, 'מדוע לא מילא אליהו את שליחותו' (עמ' 117-119). כאן נדון במפגש בין השניים לגופו, ולא דווקא בהקשר לסיפור שבסיומו הוא מופיע, על כן עומד עיון זה בפני עצמו.

המשכם הענייני הישיר של שלושת הפסוקים שלפנינו הוא בתיאור מפגשם האחרון - מפגש הפְּרָדָה בין אליהו ואלישע (מל"ב ב', א-יב). על אף האמור בסיום התיאור שבפרקנו, "ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו" (כא), אין השניים מתוארים עוד במקרא כשהם מצויים יחדו, עד למפגש הפְּרָדָה ביניהם.² מובן הדבר שאף מפגש הפְּרָדָה, כמו מפגש ההיכרות, משמש מבוא לתקופת פעילותו של אלישע כנביא בישראל, אלא שבעיון זה לא נעסוק בו.

מבנה הקטע

אף כי תיאור המפגש בין אליהו לאלישע איננו סיפור העומד בפני עצמו, אלא הוא חלק מן הסיפור על אליהו בהר חורב,³ נושא התיאור הזה אופי ייחודי, השונה מאופיו של הסיפור הקודם. דבר זה נובע מכך שבקטע זה, ורק בו, מצוי אליהו בזיקת גומלין אל אדם אחר, וזיקה זו היא עיקר עניינו של המסופר.⁴ כך הופכים שלושת הפסוקים שלנו לסיפור מיניאטורי שהוא חלק מסיפור גדול יותר, ומוצדק אפוא לשאול, מהו מבנה היחידה הקטנה והעצמאית למחצה הזו?

כמו סיפורים רבים במקרא, אף סיפורנו הזעיר נחצה לשתי מחציות שוות פחות או יותר, העומדות זו לעומת זו. דבר זה עולה הן מבחינת התוכן, הן מבחינת הסגנון והן מבחינת הקומפוזיציה המאפיינת את סיפורנו. נציג תחילה את שתי המחציות זו מול זו, ואחר כך נבאר את דברינו:

² אין כל עדות לנוכחותו של אלישע במהלך פעילותו של אליהו בפרקים הבאים, לא בכרם נבות (להלן כ"א, יז-כט) ולא בהופעת אליהו לפני אחזיהו ושלוחיו (מל"ב א'), ואדרבה, הרושם הוא כי אליהו פועל שם לבדו.

³ ראה מה שכתבנו בפתח עיון זה ובמה שמצוין בהערה 1. שייכות תיאור המפגש למה שלפניו מתחייבת כמובן מן הנאמר לעיל (פס' טז) "...ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך". אף פתיחת התיאור שלנו במילים "וילך משם", מילים שאינן יכולות לשמש כפתיחה לסיפור חדש, מתבארת על רקע הידיעה כי אליהו מצוי לפני כן בהר חורב.

⁴ בסיפור שלפני כן מצוי אליהו בבדידות והזולת העומד למולו הוא מלאך ה' או דברו.

מחצית א

מחצית ב

- (יט) [אליהו] וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמָּצֵא אֶת
אֱלִישֶׁע בֶּן שָׁפָט
- [אלישע] וְהוּא חָרַשׁ שָׁנִים עֶשֶׂר
צָמָדִים לָפָנָיו וְהוּא בְּשָׁנִים הָעֶשֶׂר
- [אליהו] וַיַּעֲבֹר אֵלָיו וַיִּשְׁלַךְ (כא)
צָמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבַּחַהוּ וַיִּבְכְּלוּ הַבָּקָר
בְּשָׁלֶם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכְלוּ
- [אלישע] וַיָּקָם
וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ וַיִּשְׁרְתֵהוּ.
- (כ) [אלישע] וַיַּעֲזֹב אֶת הַבָּקָר
וַיֵּרָץ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ

תכונתו האופיינית של הסיפור מתבטאת בחילופים המהירים בין אליהו לאלישע כנושאי המשפטים הקצרים והנמרצים שמהם בנוי הסיפור. חילופים מהירים אלו יוצרים דינמיות רבה בסיפור. על פי זאת חילקנו את הסיפור לשמונה "שורות" (הזהות בדרך כלל לחלוקה התחבירית למשפטים), כשכל אחת מן השורות מוקדשת לתיאור פעילות לשם מטרה מוגדרת של אחד משני האישים. צורת כתיבה זו של הסיפור מבליטה את התחלפות הנושא ברוב צמדי השורות, ואת התנועה ההדדית, הלך ושוב, מאליהו לאלישע ומאלישע לאליהו.

אלא שבאמצע הסיפור חלה תפנית: בעוד שבארבע השורות הראשונות היה סדר החילופים אליהו-אלישע-אליהו-אלישע, אין השורה החמישית ממשיכה בסדר המצופה, ובמקום זאת מתהפך הסדר: אלישע-אליהו-אלישע. היפוך סדר הנושאים הוא ראיה לחלוקה שהצענו לשתי מחציות בנות ארבע שורות. אין הוא עניין טכני חיצוני; הוא מסמן שינוי באופיו של הסיפור ובזיקת הגומלין שבין שתי דמויותיו.

במחצית הראשונה הייתה היזמה בידי אליהו: הוא הבא אל מקומו של אלישע, בשעה שהלה עוסק בפעילות שגרתית ואינו צופה את העתיד להתרחש (שורות 1-2), והוא המפר באחת את השגרה הזו שבה מצוי אלישע בהשליכו את אדרתו אליו (שורה 3). אלישע מגיב על כך כמצופה, ורץ אחר רבו שנתגלה לו זה עתה, בעזבו את מלאכתו (שורה 4).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

יש לשים לב לאופייה של מחצית זו, שיש בה רק מעשים ואף לא דיבור אחד. האינטרקציה הנוצרת בין שתי הדמויות אינה זקוקה למילים, ורק מעשים רבי עצמה וטעוני סמליות מקשרים בין השניים. הפעלים שבהם משתמש הכתוב ביחס לכל אחת משתי הדמויות, מביעים את התפתחות העלילה לקראת השינוי הדרמטי בסוף המחצית.

אלישע

וְהוּא חָרָשׁ... וַיַּעֲזֹב... וַיֵּרָץ...

אליהו

וַיֵּלֶךְ... וַיִּמָּצָא... וַיַּעֲבֹר... וַיִּשְׁלַךְ...

בסיום המחצית הראשונה של הסיפור נראה כי הכול הולך למישרין: אלישע מגיב על פי כוונתו של אליהו, ובעצמה מתאימה לעצמת האותות ששידר לו הלה.

והנה, בפתח המחצית השנייה הפתעה: היזמה עוברת מאליהו לאלישע. שלא לפי הסדר הקודם, משמש אלישע נושא השורה החדשה. ועוד חידוש בראש מחצית זו: דיבור ראשון מפר את הפעלתנות הנמרצת והדמומה שאפיינה את המחצית הקודמת.

השינוי באווירת הסיפור עם תחילת המחצית השנייה שלו, מביע שינוי במהלכו: אין הדברים הולכים למישרין כפי שסברנו עד עתה (וודאי כפי שסבר גם אליהו). תוכן הדיבור שבפי אלישע וביזמתו, מסיג את העלילה שלב אחד לאחור: אין הוא מוכן להצטרף מיידית לאליהו, כפי שסברנו בסיום המחצית הראשונה ("וירץ אחרי אליהו"), אלא לאחר שיפקוד את אביו ואמו (סמל השגרה הנורמלית) לשם נשיקת פְּרָדָה. העיכוב הקל הזה שמתכוון אלישע לגרום גורר את תגובתו המילולית של אליהו (שורה 2). מי שהיה עד עתה מוביל העלילה הפך כאן למגיב על יזמת רעהו. כפי שנברר בהמשך עיון זה, אין תגובתו של אליהו מביעה הסכמה, אלא הסתייגות, עד שנדמה כי נתק מאיים על הקשר בין שני האישים. זהו אפוא היפוך מוחלט בכיוון העלילה.

לפי הסדר הקבוע בסיפור (ובהתחשב בנקודת המוצא של המחצית השנייה) מגיע תורו של אלישע לשמש כנושא השורה הבאה, ואכן כך הוא: אלישע מופיע לפנינו בשורה ארוכה של פעלים הנעשים על ידו בשתיקה: "וישב... ויקח... ויזבחהו... בשלם... ויתן..." היחס בין שורה זו בסיפור לבין קודמתה מעניין: מבחינה מילולית נראית פעילותו של אלישע כתגובה חיובית לדבריו הקודמים של

אליהו: הלה אמר "לך **שוב**", ופעילותו של אלישע נפתחת ב"**וַיָּשָׁב** מאחריו"⁵. אף אופיין של פעולותיו של אלישע, שהן נעשות בשתיקה, נראה כחזרה לפעילות הדמומה במחצית הראשונה. אולם כפי שנברר בהמשך העיון, אין הדברים כך, אלא ההפך הגמור מכך. דברי אליהו נאמרו בביקורתיות חריפה, וההתאמה המילולית (החלקית) בין פעילותו של אלישע לדבריו הקודמים של אליהו, מבטאת את התעלמותו של אלישע מדברי הביקורת הללו. ולא זו אף זו: הפעלים הרבים המופיעים בשורה זו אינם תואמים את דבריו הראשונים של אלישע "אשקה נא לאבי ולאמני", ובצדק כתב רד"ק, שאת כל המעשים הללו עשה אלישע **לאחר** שנשק לאביו ולאמו. בניגוד לפעלים המאפיינים את המחצית הראשונה, נושאים הפעלים בשורה זו אופי מתון, שאינו דרמטי. נמצא כי בשורה זו מגיעה השהיית העלילה מצדו של אלישע לשיאה, ועמה גוברת המתיחות: האם עוד בדעתו של אלישע להצטרף לאליהו, או שמא חזר בו, ועל כן הוא נוקט בתכסיסי השהיה? האם יסבול אליהו את ההשהיה ההולכת וגדלה בהצטרפות אלישע אליו, או שמא יעזוב וילך?

השורה הרביעית במחצית השנייה, פותרת את המתיחות בהינף אחד. במקום שציפינו (לפי הסדר הקבוע) לפעולה או לדיבור מצדו של אליהו, וגדול היה חששו מפני אופייה של תגובתו, מופיעה שורה נוספת **שאלישע** הוא נושא הפעולות בה. הפרה זו של חילופי הנושאים משורה לשורה, היחידה בסיפור (מלבד במעבר ממחצית א למחצית ב), מעידה כי במחצית השנייה של הסיפור אלישע הוא הדמות העיקרית (בעוד שבמחצית הראשונה היה זה אליהו). אלישע הוא נושאן של שלוש שורות מתוך ארבע, הוא היוזם, הוא הדובר והפועל במחצית זו, והוא המביא את הסיפור לידי גמרו הטוב, בעוד אליהו ממתין לו. תרומתו של אליהו במחצית זו מצטמצמת להבעת תרעומת מרירה על השהיית הליכתו של אלישע אחריו.

לחריגתה של השורה הרביעית במחצית השנייה מן הסדר הקבוע בסיפור ישנה מטרה נוספת: שורה זו היא היחידה המקבילה לחברתה, השורה הרביעית במחצית הראשונה, ורבה חשיבותה של הקבלה זו. שלוש השורות הראשונות במחצית השנייה עומדות מול מקבילותיהן במחצית הראשונה בהנגדה. הניגוד הוא קודם כול בדמות הפועלת בכל צמד שורות מקבילות:

1. אליהו - אלישע; 2. אלישע - אליהו; 3. אליהו - אלישע

אולם ניגוד זה אינו אלא מסגרת לניגוד שבתוכן בין שתי המחציות. נתחלפו התפקידים בין שתי הדמויות הראשיות: היוזם והפועל הפך למגיב ולנפעל, וכן

⁵ אפשר כי דבר זה הביא פרשנים אחדים לקרוא את המחצית השנייה של סיפורנו בניחותא: אליהו בדבריו אישר את בקשתו של אלישע, ואלישע קיים את תכניתו על פי הוראת אליהו. ביקורת דעה זו תבוא בהמשך העיון.

להפך. עקב כך נתחלפה גם מגמת העלילה: מקיום מלא של תכנית אליהו במחצית הראשונה, לעיכוב מתמשך באשמת אלישע במחצית השנייה.

והנה, בשורה הרביעית בשתי המחציות בטל הניגוד הקודם ובמקומו בא הדמיון: נושאן של שתי השורות הוא אלישע, ואף בתוכן ובלשון קיימת הקבלה: "וירץ אחרי אליהו" - "וילך אחרי אליהו". דמיון כפול זה מבטל את המתיחות שהצטברה במחצית השנייה.⁶ הוא מחזיר את הנפשות הפועלות למקומן הקודם ("וילך אחרי אליהו וישותהו"), ומשיב את הסיפור לנקודה החיובית שבסוף המחצית הראשונה, אותה נקודה שממנה סתתה העלילה במחצית השנייה ונתעכבה עיכוב 'מסוכן'. כך מהווה הסטייה מן התבנית הקבועה של הסיפור ביטוי לסיומו הטוב, ברוח המחצית הראשונה.

אלא שכאן מקום לשאול: האם אין נקודת הסיום של הסיפור נמוכה משהו מנקודת הסיום המקבילה של המחצית הראשונה? שם נאמר "וירץ אחרי אליהו" ואילו בסיום הסיפור נאמר רק "וילך אחרי אליהו"? שמא מובע כאן כי העיכובים שעייב אלישע את הצטרפותו לאליהו יש בהם ביטוי לצינון התלהבות הראשונה? ואולי הם הם שגרמו את צינונו של אלישע, וצדק אליהו בביקורתו כלפיו?

לא כן הוא. כך למדנו מדברי הנביא:

יַעֲלוּ אֲבָר כַּנְשָׁרִים	יִשְׁעִיה מ', לֹא יִקְוֶה ה' יַחְלִיפוּ כֹחַ
יִלְכוּ וְלֹא יִיעֲפוּ	יִרְוּצוּ וְלֹא יִיָּגְעוּ

על פסוק זה כתבה נ' ליבוביץ:

פסוק זה מעורר קושיה: בידוע הולכת השירה בתנ"ך בשתי צלעות הפסוק המקבילות מן הקל אל הכבד, והיה לכאורה צריך לומר: "ילכו ולא יגעו, [ואפילו אם] ירוצו [בכל זאת] לא ייעפו"⁷ ולמה נכתב הפסוק בסדר הפוך? מצאתי בפירוש להפטרות⁸ את הדברים הבאים:

⁶ והוא גם מעניק למפרע משמעות אחרת לשורה הקודמת: פעולותיו הדמומות של אלישע אינן תכסיסי השהייה שנועדו לעכב את הליכתו אחרי אליהו, אלא ביטוי להתנתקות מחייו הקודמים **לקראת** הליכתו אחרי אליהו.

⁷ השווה: משלי ד', יב: "בלכתך לא יצר צעדך/ ואם תרוץ לא תכשל".

⁸ הכוונה לפירוש ההפטרות בסוף חומש בראשית עם פירוש באנגלית בעריכת הרב יוסף צבי הרץ (אוקספורד תרפ"ט). הקטע המצוטט להלן הוא תרגום מאנגלית מפירוש הפטרת לך לך. פירוש ההפטרות נכתב בידי הרב ש' פרמפטון מליוורפול, כפי שכתב עורך הפירוש הרב הרץ בהקדמתו לפירוש החומש. יש לציין כי פירוש ספר בראשית מסדרה זו תורגם לעברית ויצא בירושלים בשנת תשי"ב. בעמוד 273 בספר זה מצוי תרגום (שונה במקצת) של הקטע שלמעלה.

ברגעים שאנו נישאים על גלי ההתלהבות אנו כולנו מסוגלים למעשה גבורה **חד פעמי**. נוכל להתעלות לגובה, לדהור קדימה. אבל קשה הרבה יותר למלא חובות יום יום, ללכת בתלם גם כשההתלהבות הראשונה פגה, כשהועם זיו תפארת החזון, גם כשמכשולים וניסיונות פוגעים בנו. קשה לעמוד באלה בהתמדה בלי לאות.⁹ ולכן צדק הכתוב: "ירוצו [בדהירת התלהבות] ולא ייגעו", אבל גם כאשר יהיה עליהם **ללכת**, להמשיך ללא דהירה - "לא ייעפו".
אם כן: מן הקל אל הכבד!¹⁰

נמצא כי המחצית הראשונה של סיפורנו, אכן מציגה את אלישע בהתלהבותו הראשונית והבלתי מבוקרת. אולם המחצית השנייה של הסיפור **נועדה לקדם את העלילה**, בכך שהיא מעבירה את אלישע תהליך המבשיל אותו לקראת תפקידו: הוא עוצר עצמו ממרוצתו ונותן אל לבו ממי וממה הוא נפרד ולאן פניו מועדות, ורק לאחר העיכוב ההכרחי הזה, יש משקל חמור ומחייב להכרעתו: **ללכת** אחרי אליהו ולשרתו.

השלכת האדרת

השלכת אדרתו של אליהו אל אלישע מהווה ללא ספק איתות לכוונתו של אליהו ליטול עמו את אלישע. וכך מפרש זאת רד"ק:

עשה לו סימן שילך אחריו, ולא אמר לו בפירוש, כי ידע שיבין, כי מה' יהיה נביא, וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו לשרתו, לפיכך לא עשה אלא סימן.

אולם מדוע בחר אליהו דווקא בסימן זה? האם הוא סימן מקרי? רלב"ג מבאר את משמעה הסמלי של פעולת אליהו כך:

בהיותו קרוב אליו מאוד השליך **כנפי אדרתו** עליו, עד שכבר היסד אדרתו עליו מדי עברו, והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה שיבא אליו, ויחסה תחת כנפיו, ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו.

אך קשה לפרש את הפועל "וישלך" שמשמעו זריקה בכוח, כפעולה סמלית של פרישת כנף האדרת על אלישע, בעוד האדרת עצמה ממשיכה לכסות את גופו של אליהו.

במקום אחר בפרקנו, בפירושו לפסוק טו, פירש רלב"ג בדרך שונה את משמעותה של השלכת האדרת:

⁹ נדמה כי רעיון זה בא לידי ביטוי גם בפסוק בתהילים כ"ד, ג: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו".

¹⁰ נ' ליבוביץ, דף לתרבות יהודית 11, טבת תשל"ד.

השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו, עם שלבשת האדרת הייתה סימן לנביא, ולזה אמר הכתוב (זכריה י"ג, ד): "והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו] ולא ילבשו אדרת שער למען כחש".¹¹

אדרת השער היא לבוש אופייני לנביא בישראל. השלכתה אל אלישע, לא זו בלבד שהיא רומזת שאלישע עתיד להיות נביא (כפי שפירש, למשל, בעל המצודות); היא אף רומזת שאלישע עתיד לרשת את תפקידו של אליהו כנביא הדור, וכלשון רלב"ג: "שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו". לבשת אדרתו של אליהו מסמלת את 'לבשת נבואתו'.

מכאן לפירושו של מלבי"ם, הרואה במעשהו זה של אליהו רמז רב משמעות עוד יותר, הקושר את אלישע באמצעות האדרת לדמותו של אליהו ולמעשיו בעבר ובעתיד:

אחר שהשליך אליהו אדרתו אליו, דבקה נפשו באדרת אליהו, שהרגיש בו הרוחניות שקרנה עליו מעת היותו במערה, 12 כמסווה אשר על פני משה, וכמו שאמר לקמן (מל"ב ב', ב) שבקע את הירדן באדרת הלו. והייתה השלכת האדרת סימן כי הוא יעמוד תחתיו וייקח את אדרתו, ולכן עזב מלאכתו ורץ אחריו.

למדנו מכאן, כי הפסוקים במקומנו:

יט-כ וַיַּעֲבֹר אֱלִיהוּ אֶלְיוֹ וַיִּשְׁלַךְ אֶדְרָתוֹ אֵלָיו... וַיִּרְץ אַחֲרֵי אֱלִיהוּ

משמשים הקדמה לפסוקים במקום האחר:

מל"ב ב', יג וַיֵּרָם אֶת אֶדְרָת אֱלִיהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעַלְיוֹ וַיָּשֶׁב וַיַּעֲמֵד עַל שְׂפַת הַיַּרְדֵּן.

יד וַיִּקַּח אֶת אֶדְרָת אֱלִיהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעַלְיוֹ וַיִּכֶּה אֶת הַמַּיִם וַיֵּאמֶר: אֵינִי ה' אֱלֹהֵי אֱלִיהוּ

אף הוא וַיִּכֶּה אֶת הַמַּיִם וַיִּחַצוּ הַנָּהָ וַיַּהֲרֹג וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע.

ובאמת כך כותב ר"י אברבנאל בפירושו למל"ב ב':

ואין ספק שלא נפלה [האדרת] במקרה, כי אם בכוונה השליכה על אלישע, לפי שהיה כלי לחול בו השפע והנבואה אשר חלה באליהו, ושאלישע יתלבש באדרתו ובנבואתו, ויישאר במקומו. וכבר נרמז לו זה בעת שאליהו מצא אותו חורש

¹¹ פסוק זה מצוי בנבואה על נביאי השקר אשר היו מתחזים לנביאי אמת. ומכאן שלבשת אדרת שער היתה מנהגם של נביאים בישראל. אף את תיאורו של אליהו בפי שלוחי אחזיה (מל"ב א', ח) "איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו" יש מבארים: איש בעל אדרת שער. על פי סימן זה הכירו אחזיה "ויאמר: אליה התשבי הוא".

¹² כוונתו כמובן לפסוק יג בפרקנו: "ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה...".

בשנים עשר צמדים וישלך אדרתו אליו, שרמו לו שכאשר יילקח מהעולם הזה ישליך עליו את אדרתו ויתלבש בנבואתו ויעמוד תחתיו.

קשר זה בין אליהו לאלישע, המסומל בהשלכת האדרת, מבטא רק פן אחד, זה של ההמשכיות בין הרב לתלמידו.

"לך שוב, כי מה עשיתי לך?"

השלכת האדרת אל אלישע פעלה את פעולתה המיידיית בעצמה מרובה:

כ וַיַּעֲזֹב אֶת הַבֶּקֶר וַיֵּרָץ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיו. וַיֹּאמֶר: אֶשְׁקָה נָא לְאֲבִי וּלְאִמִּי וְאֶלְכָה אַחֲרָיִךְ.

אולם מה פשרה של תגובת אליהו על כך:

וַיֹּאמֶר לוֹ: לָךְ שׁוּב כִּי מָה עָשִׂיתִי לָךְ?

רש"י פירש את המשמעות המילולית של דברי אליהו הללו:

לך שוב - מאחרי. כי מה עשיתי לך - שתבא אחרי.

אולם אין הוא מסביר לנו את כוונתה של אמירה בלתי מובנת זו. האם לא הייתה כוונתו של אליהו במעשה השלכת האדרת לרמוז לאלישע שילך אחריו? והרי את זאת הבין אלישע, ומדוע דוחה אותו אליהו, ומיתמם כאילו לא עשה לו דבר?

פירושו של רש"י למילותיו של אליהו, אף שאינו מבהיר לנו את כוונת הדובר, חשיבותו מרובה: מסתבר שהוא בא למנוע פירושים אחרים, המנסים להפוך את המשתמע מן המילים שבפי אליהו. כך רלב"ג:

לך לנשק אביך ואמך, ושוב אחרי, כי זה הוא מה שעשיתי לך. רוצה לומר: שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבוא לחסות תחת כנפי.

פירוש רלב"ג הפוך מפירושו של רש"י ביחס לכל אחד מחלקי המשפט שאמר אליהו: "לך שוב" פירושו רש"י 'מאחרי', היינו: 'לך ממני, שוב על עקבותיך', ואילו רלב"ג פירושו על ידי תוספת וי"ו שאינה כתובה: 'לך למקום שבקשת לילך ושוב אחריי', היינו: 'חזור אליי אחרי לכתך'. פירושו יכול היה להתקבל (על אף שהוא מוסיף וי"ו שאינה כתובה), לו היה אליהו מסיים בכך את דבריו. אולם אליהו ממשיך: "כי מה עשיתי לך". זהו משפט שאלה מובהק, והשאלה היא רטורית, ומשמעה: 'הרי לא עשיתי לך דבר!'. כך אכן עולה מפירוש רש"י. אולם רלב"ג מוסיף אף כאן למשפט זה מה שאינו כתוב, והפעם לא אות אחת אלא כמה מילים: "כי מה עשיתי לך" - 'כי [זה הוא] מה [ש] עשיתי לך'. בכך מפקיע רלב"ג את אופיו

של המשפט כמשפט שאלה והופכו למשפט חיווי, שתפקידו לנמק את האמור במשפט הקודם: מדוע מבקש אליהו את אלישע 'שוב אחריי' (כפי שפירש רלב"ג שם)? כי זה הדבר שעשיתי לך - לך אכן התכוונתי במעשה השלכת האדרת - שתשוב אחריי. האם זהו פשוטו של מקרא?

בדומה לרלב"ג מפרש גם בעל המצודות:

לך לנשק לאביך ולאמך כאשר אמרת, ושוב אליי. כי הנפלאות והנסים מה שעשיתי, אזי המה גם לך. רוצה לומר: גם אתה תעשה כמוהם אם תלך אחרי.

אף הוא רואה במשפט השני של אליהו משפט חיווי, הבא לנמק מדוע הוא מבקש מאלישע 'שוב אליי', אלא שהוא מוסיף פחות מילים על הכתוב ומפסקו בדרך אחרת: "כי מה [ש]עשיתי - לך [הוא]". אף פירוש זה אינו נראה פשוט.

אם פשוטם של דברי אליהו הוא כרש"י, כיצד נהלים את כוונתם? כך ביאר זאת רד"ק:

ומה שאמר לו "לך שוב כי מה עשיתי לך" - לנסותו אם היה אומר בלב שלם. ופירוש "מה עשיתי לך" רוצה לומר: אם הטיתי אדרתי עליך, לפיכך אתה רץ אחרי?

פירוש רד"ק אכן מתאים לנימת הדחייה הניכרת בדברי אליהו. דחייה זו, אומר רד"ק, אינה אלא ניסיון שאליהו מעמיד בו את אלישע. אולם בכל זאת קשה להבין: מה ראה אליהו לנסות את אלישע שרץ אחריו, והודיע על נכונו על עזוב את אביו ואת אמו ואת עיר מולדתו וללכת אחר אליהו? מדוע יחשוד בו שאין לבו שלם? ועוד קשה: אם התכוון אליהו לנסות את אלישע בדבריו אלו, מתחייבת תשובתו של אלישע שתבהיר את הספק שנסתפק בו אליהו ותוכיח שמה שאמר לאליהו בלב שלם אִמְרוֹ. אך בפועל, אין אנו מוצאים בפיו כל מענה. הוא עושה רק מעשים התואמים את תכניתו שלו, ואף יותר מכך: הוא זוכה את צמד הבקר ומאכיל את העם. מניין ידע אליהו בינתיים, בשעה שאלישע עסוק במעשיו, שאכן בלב שלם דיבר אליו אלישע? מדוע אינו דורש במפגיע תשובה מאלישע?

בין אליהו לבין אלישע

בטרם נציע פירוש אחר לכוונת דבריו של אליהו, עלינו להקדים ולתאר בקיצור את קווי ההיכר המתבלטים באישיותו של כל אחד משני הנביאים הללו, אליהו ואלישע.

את דמותו של אליהו כנביא שהקו המרכזי באישיותו ובפעילותו הנבואית הוא הקנאה לה', דומה שאין צורך לתאר. הדברים רשומים בכתב אמת בכל הפרקים

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

שבהם מתוארת פעולתו. בתחילת פרקנו הגיעה מידתו זו של אליהו לשיאה, ולאחר שאלהו סירב לשנות את עמדתו וחזר על דבריו "קנא קנאתי...." מצווה עליו ה':

טו-טז לך שוב לדרךך... ואת אלישע בן שפט מאבדל מחולקת תמשח לנביא תחתיד.

חז"ל ראו בציווי זה מעין 'הודעת פיטורין' לאליהו: "אליהו תבע כבוד האב [=הקב"ה] ולא כבוד הבן [=ישראל]... שאין תלמוד לומר 'לנביא תחתיד', אלא שאי אפשרי [=שאינו רוצה] בנבואתך".¹³

כבר מציווי זה של ה' מסתבר שהבחירה האלוהית ביורשו של אליהו חלה על נביא שיחסו אל 'כבוד הבן', אל עם ישראל, שונה מזה של אליהו. שהרי בחירה זו ביורש שיבוא תחת אליהו, המקנא לה' ומקטרג על בניו, ודאי באה לתקן 'פגימה' זו בדרכו של אליהו. אין להסתפק רק ב'אי אפשרי בנבואתך' מחמת קטרוגך על ישראל, אלא ודאי 'אפשרי' בנבואתו של נביא אחר שאינו כמודך. נביא זה הוא אלישע, אשר כמעט כל מעשיו הם מעשי ישועה ופדות לכללו של עם ישראל ולפרטים שבו.¹⁴

באמת, קשה לתאר ניגוד כה בולט כמו זה שבין אופי פעילותו הנבואית של אליהו, אשר "בסופה ובסערה דרכו", לבין אופי פעולתו הנבואית של אלישע, על מי מנוחות. סמיכות פרקי אליהו לפרקי אלישע, והקרבה בין האישים הללו, קרבת רב ותלמידו, מבליטה משנה הבלטה את הניגוד ביניהם.

יתרה מזאת: דווקא במקומות שיש קווי דמיון בין מעשיו של אלישע למעשי אליהו רבו ונדמה שהתלמיד הולך בעקבות רבו - ומקומות כאלה מצויים לא מעט - דווקא שם ניכרת דרכו העצמאית של אלישע, שהיא שונה, ואף הפוכה, מזו של אליהו.

ההבדל בין שני האישים הללו בסגולות אופיים ובהתייחסותם אל הסובב אותם מתבלט בהירות יתרה כבר במפגש הראשון ביניהם, עם הופעתו הראשונה של אלישע באופק חייו של אליהו. הבה ניזכר לרגע בהופעתו הראשונה של אליהו בספרנו, עת הוא 'מתפרץ' אל הסיפור:

¹³ ראה על כך בעיון יד בסדרת העיונים "אליהו בהר חורב" (לעיל הערה 1) 'אי אפשרי בנבואתך', בחלקו השני.

¹⁴ אמנם בהמשך דברי ה' לאליהו (פסוק יז) מצטרף אלישע לחזאל מלך ארם ויהוא מלך ישראל בהבאת פורענות על ישראל, אולם דבר זה באמת אינו הולם כלל את מעשיו של אלישע, וכפי שהעיר גם רש"י (פסוק יז): "ימית אלישע - לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושניים ילדים על ידי הדובים ביריחו" (ראה דיון בבעיה זו בעיון יז בסדרת העיונים המצוינת לעיל הע' 1).

י"ז, א וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַתְּשִׁבִי מִתְּשִׁבִי גִלְעָד אֶל אַחֲאָב: חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו, אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לֹפִי דְבָרִי.

מי הוא נביא זה? מהו הרקע להופעתו? לא בכדי חיסר מאתנו המקרא מידע זה: טשטוש הרקע האישי של אליהו, זה שקדם להופעתו כנביא, בא לבטא את הקו העיקרי באישיותו: את התמסרותו המוחלטת לתפקידו, את הזדהותו עם שליחותו הנבואית עד כדי ביטול כל קו אישי בדמותו. בשום מקום לא נזכר אביו של אליהו, כשם שלא נזכר שום פרט אחר על חייו האישיים.

אלישע בן שפט, לעומתו, מופיע לראשונה במקרא, עוד בטרם היותו נביא, בשמו ובשם אביו. הוא מופיע לפני אליהו ולפנינו בשדות עיר מולדתו, אבל מחולה:

יט וְהוּא חֹרֵשׁ שָׁנִים עֶשֶׂר צָמְדִים לְפָנָיו וְהוּא בְּשָׁנִים הָעֶשֶׂר.

מעבר למשמעות הסמלית שיש למספר הצמדים¹⁵, יש כאן על פי פשוטו של עניין, תיאור של אדם צעיר החי בבית עשיר ביותר, וכדברי רלב"ג:

ואחשוב שזכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד.

ובמה עוסק אלישע בנו? הווה אומר: ביישובו של עולם, בחרישת השדה ובפיקוח על פועלי אביו. האם הייתה עולה על דעתנו תמונה, שבה אליהו עוסק בחרישת שדה?

השלכת אדרתו של אליהו אל אלישע מביאה אותו לעזוב מיד את מלאכתו ולרוץ אחר אליהו. משיכה 'מגנטית' בלתי מוסברת פועלת עליו. שום שיקול כלכלי או מקצועי אינו עומד בדרכו. אין הוא מסיים את התלם שבו הוא מצוי, ואין הוא דואג לא לצמד הבקר שהנהיג ולא לאחד עשר הצמדים שפועלי אביו מנהיגים לפניו:

וַיַּעֲזֹב אֶת הַבָּקָר וְיָרֵץ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיו.¹⁶

אולם מיד יתברר, ש'משיכה מגנטית' זו היא אכן משיכה שבין קטבים הפוכים,

¹⁵ על משמעות זו עמד רד"ק: "והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר".
¹⁶ מוטיב הבן העשיר, החורש בשדה אביו והנמשך אל עולם התורה, אשר עוזב באחת את מחרשתו והולך אחר רבו לשם לימוד תורה, מצוי באגדה המפורסמת על 'תחילתו של ר' אליעזר בן הורקנוס' (עפ"י הנוסח שבפרקי דרבי אליעזר פרקים א-ב, דפ' ורשא תרי"ב עמ' א-ה; ועיין במקבילות נוספות השונות במופגג זו מזו: בראשית רבה, פרשה מא, א, מהד' תיאודור אלבק עמ' 397-398; תנחומא בובר, לך לך י, עמ' 67-69; אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ו ונוסחא ב פרק יג).

בין אישים בעלי אופי מנוגד בתכלית.¹⁷ האם באמת אין כל שיקול העומד בדרכו של אלישע ומעכבו מללכת אחר אליהו? האם ריצתו אחריו היא ללא שיוור וללא כל עיכוב? לאו דווקא: "וַיֹּאמֶר: אֶשְׁקֶה נָא לְאִבִּי וְלְאִמִּי", ורק אחר-כך: "וְנִלְכָּה אַחֲרָיו".

לא השיקול הכלכלי הוא המעכב בעד אלישע, אלא דבר חשוב בהרבה: אהבה וכבוד לאביו ולאמו. לפנינו שרטוט אופייני, בהיר מאוד, לדמותו האנושית החמה של אלישע. לא רק ששמו של אביו ניתן לנו במקרא, אלא אף יחסו לאביו ולאמו מתואר כאן, יחס של בן אוהב אשר 'הלך לקחת רשות מאביו ומאמו' (כדברי רד"ק) ולנשק להם נשיקת פרידה.

אליהו המקנא לאלוהיו, נראה כי דעת אחרת עמו:

דברים ל"ג, ט האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואת אחיו לא הפיר, ואת בנו לא ידע כי שמרו אמתך ובריתך ונצרו.

נוצרי הברית, הנקראים לעמוד על משמרתה בעת שישראל מפרים את הברית הזאת, נתבעים להתמסרות גמורה לתפקידם, עד לביטול כל זיקה משפחתית. ומי נוצר הברית כאלהו (ימלאך הברית) ומי מצר על כך "כי עזבו בריתך בני ישראל" כמותו? ועל כן, לא זו השעה, ולא זה התפקיד המותיר זמן לקשרי משפחה. מי שנועד לשרת את אליהו ולהיות תלמידו, ומאוחר יותר אף לרשת את מקומו כנביא, ראוי לו ללכת אחר רבו ללא כל שיוור וללא כל שהייה, ואף לא לנשק לאביו ולאמו.

¹⁷ תיאורנו עד עתה עולה בקנה אחד עם דברי הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל בפרק המסיים את מסתו הידועה "איש האמונה הבודד" (ירושלים, תשל"א, עמ' 60-61). הגר"ד רואה באלהו את מייצגו של איש הברית, ואילו באלישע את נציגה הטיפוסי של קהילת החדר, על פי הטיפולוגיה שפיתח באותה מסה. בדברינו למעלה תיאורנו את ההבדלים בין שני האישים בלא להיכנס לטיפולוגיה מחייבת.

אולם מנקודה זו, נדמה כי דברי הגר"ד זצ"ל אינם תואמים את מה שאנו קוראים בסיפור. בלא לציין כל מתיאות בסיפורנו הקצר, הוא כותב: "מטאמורפוזת מוזרה ביותר התחוללה שם. תוך רגעים נעלם אלישע הישן והופיע אלישע חדש. במקום איש החדר בא איש הברית... איש הברית ויתר על קשרי המשפחה שלו..." בהמשך דברינו למעלה, ננסה להראות כי כוונת הכתוב להבליט דווקא את המשך עמידתו של אלישע על מידתו שלו, השונה מזו של רבו, ואת המתיחות שנוצרה עקב כך. השלכת האדרת אמנם חוללה שינוי גדול במהלך חייו של אלישע, אולם היא לא חוללה תמורה באותם צדדים באישיותו השונים מאלו של רבו. אף הגר"ד כתב בהמשך דבריו שם כי "עזיבתו של אלישע את החדר לא היתה סופית הוא חזר אל החברה כמשתתף בענייני המדינה, כיועצם של מלכים וכמורה לקהילת החדר".

כך מספרת האגדה על האר"י וגוריו:¹⁸

פעם אחת בערב שבת סמוך ל'הכנסת כלה' יצא עם תלמידיו חוץ לעיר צפת... כדי לקבל השבת, מתחיל "מזמור לדוד הבו לה' בני אלים" ופזמון מיוסד לקבלת שבת,¹⁹ ו'מזמור ליום השבת' ו'ה' מלך' בניגון נאה. ובתוך שהיו משוררים אמר הרב לתלמידיו: 'חברים, רצונכם שנלך לירושלים קודם השבת, ונעשה שבת בירושלים?' וירושלים היא רחוקה מצפת יותר מכ"ה פרסאות. השיבו קצת מן התלמידים: 'אנו שומעים בכך'. וקצת השיבו ואמרו: 'נלך מקודם ונודיע אותו לנשינו'. כיון שאמרו 'נלך מקודם לביתנו', נתחרד הרב חרדה גדולה, והיכה כף אל כף ואמר: 'אוי לנו, שלא היה בנו זכות להיגאל. שאלמלא הייתם כולכם משיבים פה אחד שאתם רוצים לילך בשמחה גדולה, תכף היו נגאלים כל ישראל. שעתה הייתה השעה עומדת להיגאל, ומתוך שמאתם בדבר, חזר הגלות לאיתנו בעוונותינו הרבים'.

בנימה של אכזבה, ומתוך אירוניה מרה, מגיב אליהו על דברי אלישע "אשקה נא לאבי ולאמי", ואומר לו: "לך שוב, כי מה עשיתי לך?" - אם אביך ואמך חשובים לך מן ההליכה אחרי מיד, כאן ועכשיו, "לך שוב" מאחריי. אולי אינך מתאים לתפקיד, אולי אינך ראוי להיות תלמידי וממשיכי. אם כן הישאר כאן, בחיק משפחתך, המשך לחרוש, "כי מה עשיתי לך" שתבא אחריי? וכי השלכת אדרת מחייבת אותך לרוץ אחריי?²⁰

אלישע אינו מגיב תגובה מילולית על ביקורת משתמעת זו שבדברי אליהו. הוא אינו מביע הסכמה וגם אינו מתווכח עם רבו שזה עתה נתגלה לו. תגובתו מתבטאת

¹⁸ נוסח האגדה מובא מתוך הספר 'עמק המלך' מאת ר' נפתלי הירץ בכרך מפרנקפורט, אמסטרדם ת"ג, בהקדמה שלישית פרק ה (האגדה מובאת בסגנונות שונים בעוד ספרים).

¹⁹ הכוונה כמובן לפזמון 'לכה דודי' מאת ר' שלמה אלקבץ בן אותו דור, פזמון שהחל להתפרסם אז.

²⁰ בדרך זו פירש את דברי אליהו ד' קמחי בספרו בשבילי התנ"ך (תל-אביב תשי"ב) עמ' 161, בקטע קצר בשם 'קדושת התפקיד': "אלישע מבין את קדושת התפקיד ונוטש את מלאכתו בשדה אותה שעה... ורץ אל רבו. עד כאן הכל כראוי. ואילו מייד באה האכזבה הגדולה לנביא, והוא נעצב אל ליבו... מה סח פתאום אותו צעיר נבחר 'אשקה נא לאבי ולאמי' ואלכה אחריו... מה? את אבא ואת אמא זוכר הוא ברגע כזה, ברגע של קבלת התפקיד הקדוש? כלומר: זה שעתיד לשמש סמל נעלה על כל החיים, עוד הוא צמוד אל החיים, אל מציאות של קרובים והורים, ואפילו הם אבא ואמא? והנביא מוריד ראשו לארץ, כי כנראה לא הבין עדיין אותו צעיר למה התכוון בהשלכת האדרת, והוא כרוגז, 'לך שוב'!... כי מה עשיתי לך? כלומר: חזר לעבודתך, לחרישה, ואחר לבית אבא ואמא, כי לא הבינות אותי, כי לא ירדת עדיין לסופה של קדושת התפקיד שאמרתי להטיל עליך ברגע מקודש זה".

מדברי הכותב ניכר שהוא מזדהה עם תגובתו של אליהו, וסבור שאף הסיפור עצמו בא לבקר את אלישע. אולם אנו, כפי שנברר בהמשך העיון, סבורים ההיפך: כוונת הסיפור להצביע על יתרון אישיותו של אלישע. 'קדושת התפקיד' אינה סותרת את הנשיקה לאב ואם.

במעשים. מה יעשה עתה? האם יזנח את תכניתו וילך אחר אליהו ללא פרידה מהוריו, כמתחייב מביקורתו הנרמזת של אליהו, או ינהג כציווי לבו ובהתאמה לאישיותו שלו, וילך לנשק להם? אף כאן מופיע שרטוט ברור של אישיותו של אלישע: הוא אינו חוזר בו מתכניתו. בלא אומר ודברים הוא נוהג כפי שחשב לנכון, ורבו הגדול עומד וממתין לו, 'אנוס על פי הדיבור', אותו דיבור שאמר לו: "ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך".

כא ויָשֶׁב מֵאַחֲרָיו

לנשק לאביו ולאמו, אף על פי שלא סיפר הכתוב (רד"ק).

ויושם לב לשימוש בפעלים "הלך" ו"שוב" בפי אליהו, בדברי אלישע ובדבר הכתוב. בהתחלפותם של אלו נרמז כל הוויכוח בין השניים, אף בלא העלאתו לרמה מילולית מפורשת וגלויה. אלישע אמר לאליהו: "אשקה נא לאבי ולאמי **ואלכה אחריך**". אליהו עונה לו: "**לך שוב**, כי מה עשיתי לך", ופירושו: מה לך ללכת **אחריי**, לך שוב **מאחריי**. בכך הופך אליהו בדברי ביקורתו את כיוון הליכתו של אלישע.

אולם אלישע עומד על שלו: "**וישב מאחריי**". לא נאמר **וילך** וישב מאחריי, כיוון שהפעל 'הלך' שמור בתודעת אלישע להליכה **אחר** אליהו. השיבה מאחרי אליהו לא נעשתה בכוונה הסרקסטית שהציעה אליהו, שישב מאחריו לבלי שוב, אלא לפי כוונתו שלו: תחילה 'אשוב מאחריך' לנשק לאבי ולאמי, ואחר **אחזור** 'ואלכה אחריך'. ואמנם, לאחר שסיים אלישע מעשיו, "ויקם **וילך אחרי** אליהו וישרתהו" - כאשר תכנן כן עשה.

ניצח התלמיד הצעיר את רבו הגדול בפגישת ההיכרות ביניהם, וכפה עליו את דעתו ואת הנהגתו, **ומיד בסמוך הפך למשרתו**. אין לך המחשה ברורה מזו ליחסו של אלישע לאליהו רבו: משיכה עצומה אל אישיות רבו והערצה בלא גבול. אלישע רץ אחר רבו, יצק מים על ידיו והיה משרתו, אולם הוא עושה כל זאת תוך שמירת עצמאות אישיותו ודרכו המיוחדת, שהרי לשם כך נבחר.

כך הם דברי ר' חיים מוולוז'ין, תלמיד הגר"א ומייסד ישיבת וולוז'ין, בפירושו למסכת אבות "רוח חיים":

"יוסי בן יעזר איש צרדה אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי **מתאבק בעפר רגליהם**..." (פ"א מ"ד)... הנה הלימוד נקרא 'מלחמה', כמו שאמרו: 'מלחמתה של תורה'. אם כן גם התלמידים 'לוחמים' ייקראו. וכמו שאמרו חז"ל (בבלי קידושין ל, ע"ב) "לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער" (תהילים קכ"ז, ה) "אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינן זזים משם עד שנעשין אוהבין זה את זה". ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם. ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ

קטן מדליק את הגדול. וזהו שאמר "יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק" מלשון "ויאבק איש עמו" (בראשית ל"ב, כה) שהוא עניין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא. וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ... הוזהרנו גם כן, וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם, ולתרץ קושייתם ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת.

אבל עם כל זה, ייזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב... ולכן יהיה אך בענווה יתרה, באמרו 'אם איני כדאי, אך תורה היא וללמוד אני צריך'. וזהו שאמר "הווי מתאבק" - כנ"ל, אך בתנאי: "בעפר רגליהם" רוצה לומר: בענווה והכנעה ולדון לפניהם בקרקע.

סעודת הפנדא

אין לוותר על עוד קו אחד, המתגלה כאן באישיותו של אלישע. בטרם לכתו אחרי אליהו לשרתו, עשה אלישע דבר נוסף, אשר נמשך יותר מאשר נשיקה לאביו ולאמו:

כא וַיִּקַּח אֶת צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבְּחֵהוּ
וּבְכָלִי הַבָּקָר בְּשֵׁלֶם הַבֶּשֶׂר
וַיִּתֵּן לָעַם וַיֵּאָכְלוּ.

שתי משמעויות יש למעשהו זה של אלישע. האחת דווקא הולמת את תביעתו החמורה של אליהו ממנו: מעשהו של אלישע מסמל את פחדתו מאורח חייו הקודם ואת כניסתו לחיים חדשים. יש לשים לב כי לצורך הסעודה הוא זובח את צמד הבקר שחרש בו זה עתה, ולצורך בישולו הוא משתמש בכלי הבקר העשויים מעץ (מצודות).²¹ רד"ק פירש את מעשיו כך: "מרב מהירותו ללכת אחרי אליהו, לא

²¹ למעשהו זה של אלישע, מקבילה מעניינת: שאול, על אף שהומלך בידי שמואל, תחילה בסתר ואחר כך בפומבי, במצפה, אינו עוזב את אורח חייו הקודם כאיכר בבית אביו בגבעה. בכך הוא ממשיך את 'ברירתו' מן השררה (שמ"א ט'), טו "ואת דבר המלוכה לא הגיד"; שם י', כג "הנה הוא נחבא אל הכלים"). כיוון שכך נהג, ולא נקט שום פעולה לייסד את המלוכה בישראל, לא נתפס גם בעיני ישראל כמלך ממש, ואנשי יבש גלעד בצרתם שולחים "מלאכים בכל גבול ישראל" (שמ"א י"א, ג) שיושיעו מצרת נחש מלך עמון. בבוא המלאכים אל גבעת שאול, אין הם מחפשים את שאול דווקא, אלא מדברים את דבריהם "באזני העם" המגיב בבכי (שם פס' ד). אף תושבי הגבעה אינם מעלים על דעתם ששאול בן עירם שנבחר למלך, הוא הכתובת לאנשי יבש. אולם דווקא אירוע זה הוא שחולל בשאול את המהפך הפנימי ואת המעבר מאיכר למלך: "והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה" ואיש אינו פונה אליו, אל איכר זה שמלכותו אינה משמעותית לכאורה, "ויאמר שאול: מה לעם כי יבכו? ויספרו לו את דברי אנשי יבש" (פס' ה). וכאן בא השינוי הפנימי המיוחל: "ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה, ויחר אפו מאד". (פס' ו) ומעשהו הראשון כמלך ישראל, הוא: "ויקח צמד בקר

המתין לחטוב עצים לבשל, ובקע כלי הבקר, והוא כלי המחרשה, ובישל להם הבשר". אולם יש להוסיף על דבריו: בשחיתת צמד הבקר שחרש בו ובבישולו על כלי הבקר שחרש בהם, ממחיש אלישע לעצמו, לאלהיו ולעם הנהנים מסעודתו, כי תמה תקופת היותו חורש בבית אביו. פרדתו מעיר מולדתו ומאורח חייו בה היא מוחלטת, שלא על מנת לחזור. הוא נושא פניו אל תפקיד הנביא, שהממלא אותו אינו יכול עוד לעסוק ביישובו של עולם בעושר ובהרווחה כמו עד עתה.

משמעות נוספת יש למעשהו של אלישע, ועמדו עליה המפרשים:

רש"י: מרוב שמחה עשה משתה.

רד"ק: אחר כך [=אחר שנשק לאביו ולאמו] שחט הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו... כי הוא נפרד מהם.

הליכתו אחר אלהיו והכשרתו לתפקיד החדש כנביא אינה כרוכה לדעת אלישע בהתבדלות מן העם, בבדידות כמו זו המאפיינת את דרכו של רבו. להפך: בהליכתו אל תפקידו החדש יש מקום לשמחה. שמחה שלו עצמו - "מרוב שמחה עשה משתה", ושמחה של בני משפחתו, פועלי אביו ובני עירו כולם, שהוא נפרד מהם בסעודת מצווה. הרי למענם ולטובתם הוא הולך להיות נביא ה'.

כבר כאן, במעשה זה, ניכרת דמותו של אלישע, המבקש "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' " (מל"ב ג', טו). וכבר כאן ניכרת דרכו של אלישע, כנביא הדואג לאנשיו בני לווייתו, לבני הנביאים ולכל איש מצוק. הביטוי "ויתן לעם ויאכלו" (כא) חוזר ונשנה כמה פעמים אצל אלישע:

מל"ב ד', מא-מד צק לעם ויאכלו... תן לעם ויאכלו... תן לעם ויאכלו...
ויתן לפניהם ויאכלו ויתרו פדבר ה'

* * *

ניתוחנו את תיאור מפגשם של שני האישים, השונים כל כך איש מרעהו, העלה כי מפגש זה אינו נעדר מתיחות: ההידבקות ה'מגנטית' המהירה של אלישע באלהיו אכן העלתה ניצוצות. האם במתיחות זו ובסיבותיה יש לתלות את העובדה שבהופעותיו הבאות של אלהיו בספרנו, בכרם נבות (להלן פרק כ"א) ובעימות עם

וינתחנו - משמע, מאותם צמדי בקר שהלך אחריהם בשובו מחרישת השדה, "וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמר: אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו" (פס' ז), וההמשך ידוע. נתיחת צמד הבקר מנומקת אמנם היטב באיום המתלווה אליה "כח יעשה לבקרו", אולם בו זמנית היא מסמלת את פרדתו של שאול מאורח חייו הקודם כאיכר. הבקר החי ששימש אותו לחרישת השדה כאדם פרטי, **מנוחה**, באקט המסמל את המעבר להנהגתו התקיפה של מלך, שממילא לא ימשיך מכאן ולהבא ללכת אחר הבקר.

אחזיהו ושלוחיו (מל"ב א'), פועל אליהו כשהוא לבדו? הרשאים אנו להניח, כי שירותו של אלישע את אליהו רבו לא האריך ימים, והם חזרו ונפגשו רק בעת עלייתו של אליהו והילקחו מעם אלישע (מל"ב ב')? דומה שזו מסקנה מוטעית. בני הנביאים בבית אל וביריחו מתייחסים אל אלישע כתלמידו המובהק של אליהו באמרם אליו: "הידעת כי היום ה' לקח את **אד'ניך מעל ראשך**?" (מל"ב ב', ג), ומשמעות דבריהם היא, שעד ליום זה היה אליהו אדונו של אלישע ועטרת ראשו. בהמשך, מתאר אחד מעבדי מלך ישראל את אלישע כך: "פה אלישע בן שפט אשר **יצק מים על ידי אליהו**" (מל"ב ג', יא). ובכל זאת אין להתעלם מן העובדה שאליהו, גם כשהוא מלווה בנערו (כמו לעיל בסוף פרק י"ח, וכמו בסוף פרקנו), נוטה לפעול לבדו את פעולותיו כנביא (מל"א י"ח, מו; י"ט, ג; כ"א; מל"ב א'). לעומת זאת, את אלישע הנביא אנו מוצאים תדיר עם נערו או בחברתם של בני הנביאים, ונדיר לראותו כשהוא לבדו.

הנה ראינו כיצד בשלושה פסוקים, בתיאורם של כמה מעשים וכמה דיבורים קצרים במפגש זה שבין השניים, העמיד לנו הכתוב עולמות שלמים, מועט המחזיק את המרובה. כל השוני וכל הניגוד בין שני האישים, וגם המשיכה הקיימת למרות זאת - אולי דווקא בשל זאת - בין התלמיד לרבו, הכול משורטט כאן בבהירות, במעין רישום קל, המהווה תשתית לתמונות הגדולות שיצוירו בהמשך, בתיאור דרכו של אלישע.